

PM.

Fornminnen i planen för centrala Bromma

Inledande ord

Av programhandlingarna framgår tydligt att programområdet är rikt på fornlämningar med de flesta på de skogsklädda höjderna. Vidare framgår att ambitionen är att lyfta fram och synliggöra fornlämningarna. En arkeologisk utredning förutskickas. I denna PM beskriver jag de lämningar som finns.¹ Här tas inte upp lämningar som synes ligga utanför det område som föreslås för bebyggelse - som t.ex. Brommas största gravfält RAÄ 29 i Linta öster om Linta Gårdsväg och runstenen RAÄ 38, Gliastenen, belägen nära Linta Gårdsväg. Gravfältet är skyltat av hembygdsföreningen i samarbete med Stockholms Stadsmuseum och hänförs till Lintas förhistoriska bebyggelse. På 1930-talet påträffades fem husgrunder från förhistorisk tid och medeltid intill Linta-gravfältet.

Många fornlämningar är i dag ytterst svåra eller inte möjliga att urskilja på grund av att de inte vårdats och röjts från växtlighet. Det är angeläget att största möjliga hänsyn tas till det kulturarv som dessa fornlämningar utgör och att de synliggörs vid en eventuell bebyggelse i området. Däremot har de 16 fornminnen, torp och gårdar som skyltats av hembygdsföreningen i samarbete med Stockholms stadsmuseum vårdats i samband med att skyltar satts upp och några även därefter.²

Norr om Brommaplan

I skogspartiet norr om Brommaplan finns tre kända fornlämningar. Det är inte uteslutet att fler finns dolda i den blockrika terrängen. En noggrann inventering krävs.

1. **Gravfält RAÄ 16** ligger i skogsbrynet strax väster om tennisbanorna (Riksby bollplan) i anslutning till koloniområdet. Det är från yngre järnålder och består av 4 högar, 6-10 m i diam., 17 runda, 5-12 m i diam., och 2 rektangulära stensättningar, varav 1 är 6 x 3 m. Gravfältet är delvis undersökt.
2. **Stensättning RAÄ 17** är en rund grav på en bergrygg och 9 m i diam. Den är delvis undersökt och belägen söder om Salixvägen och nära koloniområdet.
3. **Vallanläggning/stensträng RAÄ 625** är belägen strax sydväst om RAÄ 17 och sträcker sig ca 145 m i nordsyd-nordostlig – sydsydvästlig riktning. Anläggningen är 1-2 m bred, 0,2 – 0,6 m hög. Anläggningen har oregelbunden tvärsnittsform och bitvis med antydning till skalmursliknande konstruktion. På sex ställen är vallen avbruten av flyttblock eller grupper av block. Bitvis är vallen kraftigt överväxt med mossa. Den är belägen på moränbundet berg med svag sydslutning i blandskog söder om Salixvägen och norr om Vadmalsvägen. Vallen ger ett mycket ålderdomligt intryck och har i

¹ Se även Ringstedt, Nils, 2010. *Bromma före historien*. Bromma Hembygdsförenings skrift nr 2. Kartor med fornlämningar utprickade i alla stadsdelar jämte ett register över fornlämningarna finns i slutet av boken.

² Ringstedt, Nils, 2013. *Brommas skyltade kulturminnen – en kulturhistorisk vägvisare*. Bromma Hembygdsförenings skrift nr 4.

artiklar av Ebba Hult de Geer i Brommaboken 1945, 1948 och 1949 kallats Riksby Skansar.

Norr om Kvarnbacksvägen

Strax norr om Kvarnbacksvägen och öster om Spetsvägen/Sommarvägen finns i skogspartiet tre fornlämningar.

1. **RAÄ 29.** På lodrätt håll strax norr om röd byggnad intill vilken gröna miljölådor är belägna finns en bildristning. Den utgörs av två personer som troligen föreställer Odin och Tor. En har Torshammare och svärd och en har fågel (korp?) på axeln. Ristningen är sannolikt från vikingatid även om uppfattningen att den kan vara från historisk tid också förs fram i fornminnesregistret. En hållristningsexpert, Sven-Gunnar Broström, som restaurerat ristningen, hävdar att den är vikingatida. Hållristningsbilden är idag Bromma Hembygdsförenings logotyp.
2. **RAÄ 88 är en rund stenkrets** 5 m i diam. och 0,2-0,4 m hög. Den är belägen norr om RAÄ 29 på krön av moränbunden bergrygg.
3. **RAÄ 30 är ett gravfält** från yngre järnålder 50 x 50 m med ca 10 anläggningar, varav 4 osäkra. Det rör sig om 2 högar med 7-8 m i diam, 0,7-0,9 m höga, 6 stensättningar 4-6 m i diam., 0,1-0,5 m höga och 1 rektangulär stensättning 7 x 4 m. Gravfältet ligger norr om RAÄ 29. Gravfältet är delvis undersökt och troligen från vikingatid.
4. **RAÄ 84 sentida ristning.** Den är belägen öster om Riksbyvägen i norra delen av Riksby koloniområde. På liten moränbunden berghäll finns ristningen (0,45-0,40 cm). I fem cm höga bokstäver står ANDERS. N: 97 Z. Efter inskriften finns två motsvarande halvklotsliknande figurer.

Skogspartiet norr om Riksby koloniområde men söder om flygfältet

Här finns ett stort antal fornlämningar som är svåra att urskilja idag på grund av växtlighet. Om området skall bebyggas krävs noggrann ny inventering vilket framgår av följande förteckning.

1. **RAÄ 37, tre runda stensättningar** med storlek 4-5 m i diam. (varav 1 osäker) ligger på krön och avsatser av bergrygg norr om koloniområdet i Riksby.
2. **RAÄ 32, gravfält från yngre järnålder** är beläget norr om RAÄ 37. Gravfältet består av 6 högar, 5-8 m i diam., 0,4-1 m höga och 30 runda 5-8 m i diam., 3 rektangulära (endast 1 synlig 7 x 5 m i diam.) och 1 triangulär stensättning 6 x 6 x 6 m. Gravfältet är delvis undersökt och beläget på östsidan av den skogbeväxta moränkullen delvis inom Glias ägogräns men även inom Riksby område och nära Lintaverken. Fornminnesregistret anger att gravfältet har väl bevarade fornlämningar med synliga konstruktionsdetaljer och "bör röjas".
3. **RAÄ 83, rund stensättningsliknande bildning,** är belägen nordnordväst om RAÄ 32 och söder om Gamla Gliavägen i skogen strax sydöst om RAÄ 33.
4. **RAÄ 33, gravfält från järnåldern** ligger nordväst om RAÄ 32 och består av 9 runda, 3-5 m i diam., och 1 rektangulär stensättning 11 x 6 m i diam. Gravfältet ligger söder om Bromma flygfält och söder om Gamla Gliavägen. I registret anges gravfältet vara

snårbeväxt, flera lämningar är gropiga och röriga pga skadegörelse. Det anges att gravfältet ”bör vårdas”. Idag syns endast den mycket stora rektangulära stensättningen.

5. **RAÄ 34, två stensättningar** (1 rektangulär 6 x 4 m och 1 närmast rund 3 m i diam.) är belägna inom Glias ägo gräns väster om RAÄ 33, söder om flygfältet och söder om Gamla Gliavägen.
6. **RAÄ 35, rund stensättning**, 5 m i diam. och närmast rund stensättningsliknande lämning 5 m i diam. ligger väster om RAÄ 34, söder om flygfältet och Gamla Gliavägen. I registret anges möjlig rest av svårt skadad skeppssättning.
7. **RAÄ 36, rund stensättning**, 5 m i diam. och 2 stensättningsliknande lämningar är belägna inom Glias ägo gräns söder om flygfältet på krön av bergrygg nära klyfta i sydväst och söder om RAÄ 35. I registret anges ”troligen är hela backen vid 36-35-34 full av stensättningar (övervuxna)”. Vidare anges ”Bör vårdas”.

I kanten av skogspartiet nordväst om nuvarande Lintaverken undersöktes i slutet av 1930-talet två husgrunder av arkeologen Hans Hansson, stadsmuseet. Han kallade dessa för den ”namnlösa byn”. Husen låg i vinkel mot varandra. Ett hus var minst 13 m långt och ca 6,5 m brett. Fynd gjordes av delar av lerkärl, fragment av hornkam, brända lerstycken och obrända ben. Kammen är vikingatida. Det andra huset markerades genom ”mer eller mindre väl bevarade stolpstöd eller stolphål”. Inga fynd gjordes.³

Området Drottningholmsvägen – Riksbyvägen

Gravfälten i området är delvis undersökta men enligt uppgift är undersökningarna ofullständiga och motsägelsefulla.

1. **RAÄ 13, 2 runristningar**, finns i fast håll på krön och sydsydvästsluttning av moränbundet litet berg. Den västra texten lyder ”Sigvid och Sigrev lät rista denna sten efter Senar sin fader. Troligen är det den berömde runristaren Torgöt Fotsarve som ristat. Den östra texten lyder ”Näst lät rista dessa runor efter sin fader Faste. Ulv högg”. Troligen är ristaren Fastulv. Stilmässigt dateras ristningarna till mellan 1060 och 1100 e Kr. Det innebär att de ristades under kungarna Stenkils, Halstens eller Inge den äldres tid. Idag är all färg borta från ristningarna och den östra är vanvårdad genom att någon sprutat vit sprayfärg över ristningen. Ristningarna måste vårdas och fyllas i. Strax norr om ristningarna ligger en förskola. Platsen kan också en gång ha hyst den sedan ett par hundra år försvunna Nora gård som också avsatt gravfält väster och öster om det lilla berget.
2. **RAÄ 126, runstensplats för försvunnen runsten**. I området kring skärningen av Riksbyvägen och Vadmalvägen och norr om berget med RAÄ 13 påträffades i mitten av 1800-talet vid upprensning av en bäck mellan Lillsjön och Judarn en runsten. Den kallades för ”Nora-stenen”. Ursprungligen var den ca 1,5 m hög, 0,75-0,8 m bred och hade två kors inristade. Inskriften löd ”Sinar och Torkel och Vifast (lä)to resa stenen efter Björn, sin fader, en god bonde, bodde i Ulfsund”. Stenen var i flera fragment och förvarades av Stockholms Stadsmuseum som idag inte kan återfinna stenen i sitt

³ Uppgifter i Stadsmuseets arkiv.

magasin. Denna sten dateras till ca år 1050 och en tid därefter. Kungar i Sverige var då Anund Jakob och Emund gamle.

3. **RAÄ 12, gravfält från yngre järnålder**, är beläget väster om RAÄ 13. Gravfältet är troligen från vikingatid med fyra säkra runda stensättningar. Det är undersökt och beläget i anslutning till bebyggelse i Riksby inom området för tidigare Nora gård och nära Drottningholmsvägen.
4. **RAÄ 14, gravfält från yngre järnålder**, är beläget öster om RAÄ 13. Gravfältet är troligen från vikingatid och består av ca 15 anläggningar (2 högar 12-14 m i diam., 12 runda stensättningar 4-9 m i diam., varav 4 osäkra, samt 1 osäker rektangulär stensättning). Gravfältet ligger intill hus och vägar och strax söder om Dukvägen i Riksby nära Drottningholmsvägen. Gravfältet är delundersökt.
5. **RAÄ 15, gravhög** som är 7 m i diam. och med mittsten är delvis undersökt och belägen i anslutning till bebyggelse i kvarteret Handduken i park intill och söder om Dukvägen och norr om Drottningholmsvägen.

Golfbanan och skogspartiet norr därom

Det synes som om fornlämningarna norr om golfbanan inte berörs av den tänkta byggnationen. Här ligger ett stort gravfält RAÄ 39 med Brommas största grav – en treudd med storleken 22 x 22 x 22 m. Gravfältet är skyltat av hembygdsföreningen i samarbete med Stockholms Stadsmuseum.

Glia forntida bytomt kan ha legat där golfbanan idag är belägen. Ett förhistoriskt hus grävdes fram på 1930-talet strax öster om golfbanan. Husgrunden låg ca en halv meter under åkerytan. Här påträffades ett kullerstengolv med spår av stolphål. Arkeologen Hans Hansson bedömde att huset var uppbyggt med 5 par tämligen grova stolpar. Varje par var förenat med tvärgående balkar på vilka längsgående åsar har vilat.⁴

Vid en förundersökning av stadsmuseet 1997 i syfte att avgränsa Gliagravfältet påträffades delar av en förhistorisk boplatz. Det var i äldre åkermark strax sydväst om gravfältet. Här påträffades härdar och koncentrationer av stolphål. Förundersökningen gjordes i anledning av att golfbanan skulle byggas. Det var därför angeläget att få en mer exakt avgränsning av fornlämningsområdet RAÄ 39.⁵

Schaktning utfördes 1999 för två s.k. bunkrar i ett område söder om gravfältet och nordväst om boplatzen. I ett av schakten påträffades en löpare till en malsten. Löparen låg i ploggången i äldre åkermark. Den är tillverkad i röd granit och mäter ungefär 7 cm i diameter. Inga andra boplatzlämningar påträffades.

Vid eventuell bebyggelse av golfbanan bör undersökningar ske så att lämningar av den förhistoriska boplatzen dokumenteras. En förhistorisk bebyggelse kan ligga ungefär en halv meter under nuvarande yta som framgår av arkeologen Hanssons utgrävning av huset i Glia.

⁴ Hansson, Hans. 1936. *Brommafältets äldre kulturhistoria. I Bromma flygplats. Beskrivning av dess tillkomst och utbyggnad i anledning av flygplatsens invigning den 32 maj 1936.* Stockholm.

⁵ Hedlund, John, 1999. *Glia gravfält. Arkeologisk schaktövervakning.* Bromma socken. Ulvsunda 1:1. Fornlämning 39, 1999. Stockholms Stadsmuseum arkeologisk rapport 1999:9.

Spångavägen/Kortenslund

I västra delen av Riksby och nära Spångavägen finns fyra fornlämningar. Från söder mot nordnordväst är de följande:

1. **RAÄ 93, närmast rund stensättningsliknande lämning**, är belägen på avsats av moränbunden bergrygg och 0,2 m hög. Det kan vara en naturbildning. Den ligger söder om koloniväg in till Kortenslund.
2. **RAÄ 92, område med bebyggelselämningar, sentida**. Det rör sig om en husgrundsterrass, en källargrund och en brunn. Dessa lämningar ligger norr om kolonivägen och kan vara rester efter Kortenslunds båtsmanstorp, nämnt i katekesförhör redan 1797. Torpet brann på 1930-talet.
3. **RAÄ 91, rund stensättningsliknande lämning** är troligen en naturbildning. Lämningen är 4 m i diam. och 0,2 m hög. Den ligger på krön av moränbunden bergrygg i södra delen av Kortenslunds koloniområde.
4. **RAÄ 42, röse** från bronsåldern 9 m i diam., och en närmast rund stensättning 4-6 m i diam., är belägna på krön av berg i hörnet av Spångavägen och Bromma Kyrkväg.

Spannvägen

Två intressanta fornlämningar från bronsåldern/tidig järnålder finns på berget norr och väster om Spannvägen. Söder om Stoppvägen finns ytterligare en bronsåldersgrav. En stensättning undersöktes där nu ett höghus ligger nära Brommaplan.

1. **RAÄ 98, ensamliggande stensättning** i krönläge på ca 30 m ö. h. undersöktes 2007. Den bedömdes vara från bronsålder eller tidig järnålder.⁶ Anledning till undersökningen var planerad ny bebyggelse i området. Inga fynd påträffades.
2. **RAÄ 800, stensträng** belägen väster om RAÄ 98 är 41 m lång och 0,6-0,8 m bred i nord-sydlig riktning på 28 - 31 m. ö. h. Stensträngen bedöms höra till ett senare skede, eventuellt ett hägnadssystem från äldre järnålder. Stensträngen är inte undersökt.

Snörmakarevägen

Längs med norra sidan har funnits lämningar som borttogs när spårvägen byggdes. Kvar finns på södra sidan en röseliknande stensättning.

1. **RAÄ 18 är en röseliknande stensättning** som till ytan är 9 m i diam., 0,4-0,5 m hög. Stensättningen, som sannolikt är ett sammanfallet röse, är från bronsåldern. Det ligger i krönläge på berg invid Snörmakarevägen. Strax öster om stensättningen finns en rund lämning 3 m i diam., och 0,1 m hög. Röset måste bevaras.

I Bromma finns 5 liknande rösen/röseliknande stensättningar (i Smedslätten på berg nära Solvik, i Nockebyhov på berg ovanför Färjestadsvägen, i Riksby på berg ovanför hörnet Bromma Kyrkväg/Spångavägen, i Eneby på högsta höjden vid Krusbärsvägen och på

⁶ Wändesjö, John, 2010. *RAÄ 98. Bromma socken, Stockholms stad. Arkeologisk undersökning 2007*. SR 1299. Stockholms stadsmuseum arkeologisk rapport 2010:4.

bergrygg i Beckomberga). Rest av ett röse finns på bergkrön vid Börjessonsvägen i Södra Ängby.

Samtliga rösen är rester av den fåtaliga befolkning som en gång fanns i Bromma under bronsåldern. Rösen restes för personer med status. Jag har mätt avstånden mellan rösen i Bromma. Smedslättsröset (RAÄ 3) är en solitär i östra Bromma. Detta röse ligger 3 km från röset (RAÄ 18) på höjden vid Snörmakarvägen i Åkeshov. Det är också 4,7 km från resten av röset (RAÄ 69) på höjden vid Börjessonsvägen 47 i Södra Ängby och 3,9 km från röset (RAÄ 70) på höjden ovanför Färjestadsvägen.

Däremot är det mer likartade avstånd mellan rösen i mellersta och västra Bromma. Mellan röset på Snörmakarevägen och röset RAÄ 42 på höjden i korsningen Bromma Kyrkväg och Spångavägen är det 1 km. Mellan det senare röset och röset (RAÄ 54) på höjden vid Krusbärsvägen är det 1,2 km. Mellan det röset och röset (RAÄ 161) i Beckomberga är det 1 km. Mellan det senare röset och röset (RAÄ 69) på Börjessonsvägen är det 1,9 km. Mellan röset på Börjessonvägen och Snörmakarevägen är det dock 2,5 km.

Vad kan vi dra för slutsatser av detta? Kan rösen/röseliknande stensättningar på höjder markera statuspersoners revir under bronsåldern? Varje statuspersons maktområde? Hade maktpersonen i Smedslätten ett mycket stort område? Eller har rösen försvunnit i östra Bromma i samband med att detta område började exploateras i början av 1900-talet? Flera mindre rösen undersöktes och togs bort när stadsdelen Smedslätten byggdes. Ett gravfält (RAÄ 4) med små kummel finns kvar vid Aladdinsvägen.

Vart hörde gravar och gravfält i Riksby under forntiden?

Gravfälten RAÄ 16 och 30 hörde till det vikingatida Riksby. Det är också möjligt att gravfält RAÄ 32 hörde till Riksby – men det kan alternativt ha hört till Glia förhistoriska bebyggelse norr om RAÄ 32 eller till de två utgrävda husen strax väster om Lintaverken. Troligen fanns två gårdar i Riksby under vikingatid. Enstaka stensättningar nära nämnda gravfält torde också kunna hänföras till Riksby, alternativt till Glia. Gravar och gravfält RAÄ 32-36, 39 och 83 anses höra till Glia.

Gravfälten RAÄ 12 och 14 samt gravhögen RAÄ 15 hänförs till Nora vikingatida gård. Nora låg söder om ett smalt sund – ett nor – mellan Lillsjön och en fjord västerut som sträckte sig till sjön Judarn.